

چیستی اصالت و هویت فرهنگی در معماری معاصر ایران با اتکا به آرا و اندیشه داریوش شایگان^۱

هوشنگ فروغمند اعرابی*، محمود ارژمند**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۱۷

چکیده

بسیاری از اندیشمندان تحولات دوران مدرن و ارتباط فرهنگی ایران با غرب را سبب بحران هویت و دگرگونی مفهوم اصالت در حوزه‌های مختلف فرهنگی می‌دانند. در این نگرش اختلاط فرهنگ‌های گوناگون در شهرها و فقدان هماهنگی در شیوه‌های زندگی و همچنین کالبد بناها و شهرها، به عنوان بحران هویت تفسیر می‌شود. اما بر خلاف عمده صاحب‌نظران داریوش شایگان با وجود تأکید بر لزوم پذیرش مدرنیته و غرب از سوی فرهنگ‌ها به چهل تکه‌شدن هویت به مثابه نوعی هم‌زیستی اندیشه‌های مختلف در کنار یکدیگر معتقد است. دغدغه اصلی این پژوهش پرسش از چیستی اصالت در معماری معاصر است و در همین راستا هدف آن بررسی مفهوم «اصالت» در تقابل مدرنیته و «معماری چهل تکه» معاصر ایران با اتکا به آرا و اندیشه داریوش شایگان است. روش تحقیق بنابه ماهیت بنیادی آن، «توصیفی-تحلیلی»، و «استدلال منطقی» است که از ابزار گردآوری داده مشتمل بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی بهره‌برده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در نحوه درک و برداشت روشنفکران و معماران معاصر از واقعیات اجتماعی و فرهنگی مربوط به مفهوم اصالت معماری ایرانی نوعی اختلاف و شکاف وجود دارد. نتیجه این مقاله نشان می‌دهد که هرچند که امروزه جهان‌بینی مدرنیته لایه‌ای از هویت ایرانیان را تشکیل داده اما ساختار فرهنگی غرب در عدم تجانس با فرهنگ ایرانی است. به همین لحاظ معماری معاصر ایران به منظور حفظ اصالت ایرانی خویش و در نتیجه هم‌زیستی و مصالحه بین فرهنگ غربی و ایرانی، هویت جدیدی پیدا کرده است. واژگان کلیدی: اصالت، هویت، مدرنیته ایرانی، داریوش شایگان، معماری.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری هوشنگ فروغمند اعرابی با عنوان «بررسی مسئله اصالت در معماری معاصر ایران با تأکید بر آرای هنری کرین» است که با راهنمایی محمود ارژمند در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر در حال انجام است.

* نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه هنر، تهران، ایران

** استادیار گروه معماری، دانشگاه هنر، تهران، ایران

مقدمه

مدرنیته در ایران پدیده‌ای وارداتی تلقی شده است که با توجه شرایط تاریخی و فرهنگی غربی شکل گرفت. این امر به تدریج به نظام‌های فرهنگی منجمله هنر و معماری غنی و پویای ایرانی نفوذ پیدا کرده است و باعث تغییرات گسترده فرهنگی و دگرگونی در «اصالت» و ارزش‌های بنیادین فرهنگی و هویتی خاصه در زمینه هنر و معماری معاصر گردید. در شرایط معاصر که به طور خاص موضوع این پژوهش است، مسئله این است که آن چه در عرصه فرهنگ و هویت در حال وقوع است نوعی بازاندیشی هویتی و فرهنگی در هنر و معماری معاصر ایران است که در چارچوب یک سیاست دوگانه «مقاومت در برابر تغییر یا اقتباس از غرب»، در پی ایجاد و به توازن رساندن فرهنگ و معماری بازآفریده شده خویش است. البته خود دنیای غرب نیز نیازمند چنین بازاندیشی با هدف جبران نقیصه کمبود معنویت است. ریشه کلمه «مدرن» (و در تجانس با آن «معاصریت») از لحاظ لغوی به مفهوم تازه و جدید اشاره دارد (که البته هرچیز تازه و هر پدیده جدیدی را نمی‌توان مدرن نامید). امر مدرن محصول تحول زندگی انسان از حالت سنتی به حالت جدیدی است که در راستای تحول اندیشه، پس از انقلاب‌های اجتماعی-سیاسی بزرگ در اروپا و آمریکا و پس از انقلاب‌های صنعتی در غرب به وجود آمد و وضعیت متفاوت و شرایط و ساختارهای جدیدی را بر زندگی انسان حاکم کرد که متعاقب آن به تأثیر بر مفهوم هویت، تاریخ‌مندی و اصالت منجر شد (واترز، ۱۳۸۱: ۵۷)؛

عرصه‌های عمومی مهمترین بخش شهرها و محیط‌های شهری هستند و در آنها است که بیشترین تماس و تعامل بین انسان‌ها رخ می‌دهد (تیربند و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۱۴). از دیدگاه لینچ هویت شهری نوعی تمایز است که یک شخص می‌تواند مکانی را از سایر مکان‌ها بشناسد (دارایی و عبدالله‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۰۰). و در تعریفی دیگر «هویت» به معنای مشخصه‌هایی از مکان است که باعث تمایز آن از دیگر مکان‌ها و تداوم آن در طول زمان است (Lewika, 2008: 54). «رلف» بر پایه مطالعات «لینچ»، هویت مکان را تشخیص یا تمایز مکانی می‌داند که پایه شناخت آن به عنوان یک کل متمایز باشد (Relph, 1976: 45). به طور کلی مفهوم‌سازی هویت یا تمنای هویت داشتن در پی تحولات اجتماعی پس از مدرنیته به وجود آمد و عمده

تلاش در دهه ۱۹۷۰ آغاز شده است (Turner, 1998: 6). به این ترتیب تعریف هر فرد یا گروه از هویت داشتن، یا تمنای جهت یافتن یک جایگاه متمایز در مقایسه با دیگران است (Tajfel, 1999: 76). با نگاه به ادبیات انتقادی، توسعه‌های شتابزده در معماری، فضاهای شهری و بافت‌های تاریخی واجد ارزش، تنوع اندیشه‌ها و در نهایت تنوع هویت و دوری از اصالت را ایجاد کرده است، نزاع و آشفتگی اندیشه‌های موجود در جامعه، محصول برتر دانستن یکی از وجوه به سایرین می‌باشد و از این رو، گروه‌های موجود یا معتقد به هویت تاریخی‌اند، یا هویتی مذهبی، یا هویتی مدرن و یا ملغمه‌ای از آن‌ها را دارند، در این راستا در حوزه معماری نیز باید گفت گرایش‌های معماری هم براساس همین رویکردها شکل می‌گیرند و تنوع در آثار معماری، محصول این انتخاب و یا انحصار در شناخت وجوه هویت جدید هستند (انصاری، ۱۳۸۵: ۳۳). در این پژوهش با توجه به نگاه ویژه داریوش شایگان به مسئله هویت در ایران و ارائه تفکر هویت چهل تکه، آثار وی به عنوان یکی از تفکرهای بدیع که می‌تواند تبیین‌گر مسئله هویت ایرانی و در ذیل آن اصالت باشد، جهت تحلیل محتوا انتخاب شده است تا بتوان با استخراج مفاهیم اولیه، نگاه ویژه‌ای به معماری را طرح بندی کرد.

مواد و روش‌ها

الف- ماهیت و نوع تحقیق

در پژوهش حاضر که از لحاظ ماهیت بنیادی است، از روش توصیفی-تحلیلی و روش استدلال منطقی برای بررسی چگونگی فهم مفهوم ارزش و اصالت در معماری چهل تکه معاصر استفاده شده است تا مدرنیته ناموزون فرهنگی ایران (بنابه نظر داریوش شایگان) را در حول مفهوم اندیشه سیار و افسون‌زدگی معاصر مورد خوانش قرار دهد. روش گردآوری داده مشتمل بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. «تحلیل محتوا» مورد استفاده در این مقاله به این صورت بوده است که تمام آثار مکتوب داریوش شایگان یا فلاسفه‌ای که اندیشه وی را تشریح کرده‌اند، بررسی و تحلیل محتوا شده است. همچنین مقالات و سایر تحقیقات ارزشمندی که درباره اندیشه ایشان نگارش یافته، تنسیق و دسته‌بندی و در نهایت ارزیابی محتوایی شده‌اند. اساس روش تحقیق پژوهش حاضر به شرح زیر است:

روش	قسمت‌های مورد استفاده در پژوهش
روش توصیفی-تحلیلی	مرحله مبانی نظری تحقیق و بررسی ادبیات موضوع
روش استدلال منطقی	بررسی و تحلیل اندیشه شایگان و ارتباط آن با مفهوم اصالت معاصر ایران
روش تحلیل محتوا	مطالعه، تنسیق و تحلیل منابع و نصوص مرتبط با آثار در دسترس شایگان و تحلیل‌گرانش

ب- هدف و فرضیه تحقیق

هدف مقاله «بررسی مفهوم اصالت و چالش‌های آن در هویت فرهنگی ایران معاصر در معماری با تحلیل محتوا آثار «داریوش شایگان» است. بنا به ماهیت بنیادین تحقیق، این پژوهش «فرضیه‌محور نیست» و صرفاً «رویکردی اکتشافی» دارد. در واقع بحث در این است که به دلیل تحقیق بنیادین از ماهیت فلسفی مطرح شده در تفکر شایگان به موضوع اصالت در تقابل با استحاله‌های فرهنگی ایران معاصر که خود را در معماری، نشان داده است، استخراج شود و لذا از طرح فرضیه پرهیز شده و بیان اکتشافی جایگزین آن شده است.

پ- ساختار و مراحل پژوهش

ساختار و مراحل تحقیق نیز به شرح زیر است:

۱. مطالعه و بررسی منابع و ادبیات تحقیق درباره مفهوم ارزش؛
۲. تحلیل محتوا و مطالعه آثار داریوش شایگان و سایر منابع موجود که اندیشه وی را شرح داده یا مفسر نظرات وی بوده‌اند؛
۳. جمع‌بندی مولفه‌ها و معیارهای اصالت فرهنگی بروز یافته در معماری در خوانش اندیشه شایگان و بیان چالش‌های مرتبط یا متقابل در این ارتباط؛
۴. تحلیل و جمع‌بندی نظرات بدست آمده درباره تناقضات یا پیچیدگی‌های مفهومی اصالت در فرهنگ و معماری.

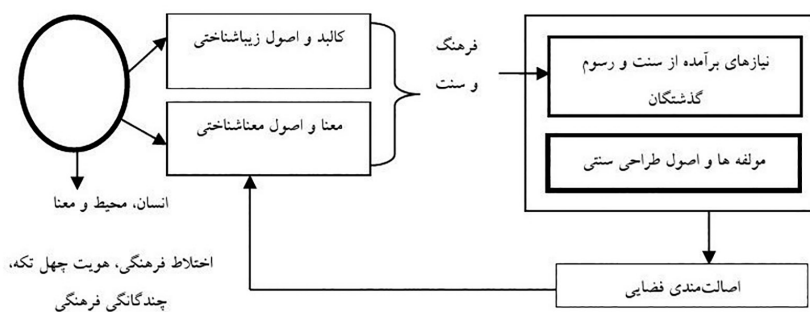
ادبیات تحقیق

در این نوشتار با تأکید به منابع فارسی موجود از آثار شایگان که در نمودار ۱ به آنها اشاره شده است به بررسی و تحلیل آثار وی به منظور یافتن مفاهیمی که به اصالت در معماری مرتبط باشد، پرداخته شده است. از آنجا که ماهیت تحقیق به روش تحلیل محتوای است و منابع متعدد جداگانه‌ای برای شرح تفکر شایگان تا به اکنون وجود نداشته است، عمده منابع ادبیات تحقیق آثار خود مولف است. به روش تحلیل محتوا سعی شده است که هم از طریق آثار و هم شروح مربوطه به یک برداشت منسجم حول مفاهیم مشترک دست یابیم. در بخش‌بندی‌های ادبیات تحقیق نظرات شارحین آثار شایگان، متناسب با هر بخش، در ذیل آن بخش آمده است. ادبیات تحقیق ذیل پنج عنوان بررسی شده است:

مدرنیته و فرهنگ

«مدرنیته» به زبان انگلیسی همانند بسیاری از مفاهیم دنیای جدید، یک واژه غربی است. تبار واژه «مدرن» که در تمام زبانهای اروپایی و در بسیاری از زبان‌های دیگر از جمله در فارسی رایج شده، از لفظ لاتینی «مدرنوس» است که خود از قید «مدو» مشتق شده است (احمدی، ۱۳۸۰). از نظر فلاسفه سیاسی، مدرنیته قرین مفهوم دموکراسی است؛ و از منظر اقتصاددانان مدرنیته در کاپیتالیسم و توسعه اقتصادی ظهور یافته است. از این رو مدرنیته تعریف واحدی ندارد: «واژه تجدد برابر دقتی برای مدرنیته نیست، چراکه تمامی معنا را نمی‌رساند. واژه تجدد که پس از انقلاب مشروعیّت به کار رفت، بیش‌و کم معنای نوآوری داشت. آن روزها واژه تجدد، نوظلّبی را می‌رساند، اما نویسندگانی که خود نوظلّبی بودند بدان واکنش منفی نشان دادند» (احمدی، ۱۳۷۳: ۴). نوسازی ابتدا از قرن ۱۷ میلادی در اروپایی غربی آغاز شد و سپس به سایر کشورهای اروپایی و قاره آمریکا گسترش یافت و در قرون ۲۰-۱۹ م به آسیا و آفریقا سرایت کرد (قوام، ۱۳۷۴: ۵۹). مدرنیسم که از مدرنیته متفاوت است، خود را در شکل بیرونی نمود می‌دهد (هودشتیان، ۱۳۸۰: ۷۶). نظریه مدرنیسم نیز در جستجوی دلایلی درونی برای توجیه عقب ماندگی است. ریشه‌های این نظریه را می‌توان در آثار «کارل مارکس، و وبر و دورکیم» جستجو کرد (بهنام، ۱۳۷۵: ۱۳۶).

مولفه‌های مدرنیته از دیدگاه اندیشمندان مختلف، متفاوت است. برخی مولفه‌هایی چون اعتلای سرمایه‌داری و تکنولوژی، اعتلای لیبرالیسم و فردگرایی از طریق قرارداد اجتماعی، اعتلای دموکراسی و فرآیند عقلانی‌سازی جهان، اعتلای علم جدید از طریق دستیابی به دانشی نو بر اساس تجربه، اعتلای فلسفه تاریخ از طریق ایده‌هایی چون پیشرفت، شک و نقد را به‌عنوان مفاهیم و مولفه‌های مدرنیته می‌شناسند (هنمای رودپشتی، ۱۳۹۳: ۲). برخی دیگر نیز مواردی چون انسان‌گرایی به معنی ایمان به انسان یا ایمان به علم و قدرت انسان، اندیشه پیشرفت، مادی‌گرایی، عقل و خردگرایی، برابری طلبی و احساسات‌گرایی را مولفه‌های مدرنیته معرفی می‌کنند؛ همچنین است علم‌گرایی (سوفر، ۱۳۷۵: ۲)، سرمایه‌داری و سودگرایی (جبری مقدم، ۱۳۸۴: ۵۵).

نمودار ۱. نقش فرهنگ و چهل تکی فضایی

اصالت، مدرنیته و معماری

اصطلاح «اصالت» در اولین مجموعه از معیارهای سنجشی WHO در سال ۱۹۲۳ مطرح شد و بعد از مشتق شدن از ارزش سنجی آمریکایی-یکپارچگی و تکرارمندی-از سال ۱۹۵۳ به پروسه اعتبارسنجی گذاشته شد (Stovel, 2007: 26)؛ و به معنای کیفیتی از یک شیء است که آن را حقیقی و ناب می‌گرداند (فدایی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۸۰). برخی تعاریف اصالت و اصالت‌مندی معماری در دیدگاه صاحب‌نظران عبارتند از:

■ در تفکرات براندی، مفهوم اصالت در دو وجه، یعنی اصالت هنرشناسانه و اصالت تاریخی اثر هنری دیده می‌شود (طالبیان، ۱۳۹۳: ۳۲۰)؛ آن‌گونه که جان راسکین خاطر نشان کرده، این دو اصالت به هم مرتبطند (Jokilehti, 2007).

■ «الکساندر» اصالت را دغدغه اصلی معطوف بر بقای بنای معاصر برای نسل کنونی و نسل‌های آینده می‌داند و آن را حقیقتی عاری از انحراف و جنبه‌ای مهم در ارزیابی ذخایر میراث فرهنگی دانسته است (الکساندر، ۱۳۸۱: ۱۴۵).

■ «استول» از دیگر نظریه پردازان، اصالت را یک مفهوم مطلق نمی‌داند و به نوعی به نسبیت مفهوم اصالت در ارتباط با مفاهیم ارزشی و فرهنگی اشاره دارد (Stovel, 2007: 30).

■ «میتچل» با اشاره به رویکرد مدیریت و حفظ مناظر فرهنگی، تداوم و پویایی محیط را حائز اهمیت پنداشته و بر این اساس از نظریه تغییر و تداوم بنا با تأکید بر اهمیت معنایی مکان در گذر زمان، مفهوم اصالت را به دنبال دارد (Mitchell, 2008: 28).

■ «آرتوز» در میان طیف وسیعی از بناهای فرهنگی، به اصالت یک مکان، خصوصاً منظر شهری تاریخی، اهمیت داده و اصالت را بر هفت اصل استوار می‌داند: هویت، تاریخ، مصالح، ارزش‌های اجتماعی، مکان‌های پویا و ایستگاه، مدیریت، اقتصاد (فدایی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۸۴).

■ «مت تیلور» معتقد است یک معماری اصیل باید به نوعی عملکردی و کاربر محور باشد، مکان ایجاد کند، پاسخگو به منطقه و زمانه خود باشد و درنهایت قابل اعتماد، امین، بدیع، نمونه اصلی باشد؛ به عبارتی منجر به شکل‌گیری انگیزه و احساس و معنا در کاربر شود (Zancheti et al. 2009: 171).

چهل تکیه فرهنگی

چهل تکه‌شدن فرهنگ در آثار «داریوش شایگان» یکی از مفاهیم کلیدی اندیشه وی است؛ چنان‌چه دغدغه اصلی شایگان و محور اغلب مباحث او را می‌توان در اصطلاح «هویت فرهنگی» و «فلسفه فرهنگ» خلاصه کرد. شایگان معتقد است هویت فرهنگی انسان امروز، «چهل تکه» و «مرقع‌گونه» است. وی برای بررسی این ادعا، به پیوندهای فرهنگی و «سیاریت هویت» اشاره می‌کند. شایگان در کتاب «افسون زدگی جدید، هویت چهل

تکه و تفکر سیار» می‌نویسد: «ارزش‌های متافیزیکی غرب از هم پاشیده است»، «در روزگار ما پیوند واقعیت و تخیل قطع شده است»، «در یک سو [در جهان غرب] شاهد پشت پا زدن به تعهد سیاسی، امتناع از شرکت در انتخابات و سردرگمی فکری هستیم و در سوی دیگر؛ یعنی در ادبیات، ناظر فرو رفتن در لاک خود، روایت زندگی خصوصی، زمان حالی که پیوند آن با گذشته و آینده قطع شده است» (Benjamin, 2002). در عین قیولی این بیانیه، این تخریب حائز الگوی یکسانی برای تمام فرهنگ‌ها و شهرها نیست. به‌طور مثال، برای پاریس، یک نوع بازسازی کلی در دل شهر تاریخی اتفاق افتاد تا پاریس هوسمان را پایتخت مدرنیته بکند (هاروی، ۱۳۹۳).

مدرنیزاسیون و ارزش‌ها در معماری

شایگان از وضعیت جهان اسلام در روزگار مدرن با عنوان «فرهنگ اسکیزوفرنیک» نام می‌برد (Shayegan, 1997). ما در این عصر شاهد فرآیند جهانی شدن، و جهانی شدن مدرنیزاسیون هستیم. شاهدیم که ارزش‌های سنتی ایران و ارزش‌های غربی در مقابل هم قرار گرفته‌اند. و این یک امر طبیعی دانسته شده است (Twigger, 1996). بسیاری از محققینی که در سال‌های اخیر رواج بنیاد گرایی را که البته به عالم اسلام هم محدودش نباید دانست در اساس واکنشی در برابر و ستیز با تجدد قلمداد کرده‌اند (AI-Azmeah, 1993: 77-89, 109-122). در روزگار مدرن نیز توجه به معماری گذشته دچار بحران‌هایی شده است و این سوال مطرح شده است که کدام اثر معماری ارزش حفاظت و توجه دارد. آثار تاریخی و فرهنگی نه صرفاً به دلیل باقی ماندن از گذشته بلکه به عنوان ظاهر و تجسم فیزیکی فرهنگ‌ها و اندیشه جوامع انسانی ارزشمند است. لذا ضرورت بررسی ارزش‌های میراث فرهنگی برای اثبات نیست بلکه برای بررسی ابهامات و فهم و ارزیابی ارزش‌هاست. (حجت، ۱۳۸۰: ۹۴).

ارزش‌های موجود در بناهای تاریخی در قالب سه دسته کلی تقسیم بندی می‌شود:

اول؛ ارزش‌های هیجانی: الف- حیرت‌انگیز، ب- هویتی، پ- پیوستگی، ت- معنوی و نمادین؛

دوم؛ ارزش‌های فرهنگی و تربیتی: الف- اسنادی، ب- تاریخی، پ- باستان شناسی، ت- قدمت، ث- کمیابی، ج- زیبایی شناختی و نمادی، چ- معماری، ح- فضای شهری: بوم‌شناختی و منظر، خ- علمی و تکنولوژی؛

سوم؛ ارزش‌های کاربردی؛ الف- کارکردی، ب- اقتصادی، پ- اجتماعی، ت- آموزشی، ث- قومی و سیاسی (Feilden, 2003: ۶).

به هر روی هم از نظر ارزش دانستن برخی موارد یادشده و هم از نظر نحوه برخورد با مبانی دنیای مدرن در ایران، تفاوت بسیاری با سایر کشورها وجود دارد.

مدرنیته ایرانی و معماری معاصر

در ایران با شروع عصر سرمایه‌داری پیرو ظهور مدرنیته و تغییر سبک تولید و معیشت، خانه‌ها کم‌کم از حالت افقی به شکل عمودی و از حالت حیاطدار به مجتمع‌های مسکونی و آپارتمانی درآمدند (زلفی‌پور، ۱۳۹۱). روابط و تقسیم‌بندی بخش عمومی و خصوصی، شب و روز و فضاهای خشک و تر به هم نزدیک شدند. حمام و توالت در سازمان فضایی خانه جایی در کنار اتاق‌های خواب یافت و آشپزخانه‌های قدیمی و تاریک جای خود را به فضاهای بهداشتی و کاربردی آشپزخانه دادند (مفیدی، ۱۳۹۵: ۱۵). با رشد صنعت ساخت و دکوراسیون، دیوارها برداشته شد و فضاهای باز جای سبک سنتی را گرفت، حضور پنجره‌ها در جبهه بیرونی خانه، نماسازی را متنوع و برون‌گرایی را تقویت کرد (علی‌الحسابی، کرانی: ۱۳۹۲). با توسعه شهرنشینی نیز، خانه بسیاری از کارکردهای سنتی‌اش مانند محل میهمانی و ملاقات، محل جشن‌ها، محل کار و تولید، همه چیز به جز محل خواب را به فضاهای شهری منتقل کرده است (فاضلی، ۱۳۸۷: ۶۳). برخی از تحولات دوران مدرن در معماری ایران عبارتند از:

- در خانه‌های امروزی ایران به درون‌گرایی و حفظ حرمت خانه و خانواده توجهی نمی‌شود، دید به داخل خانه‌ها امنیت روانی خانواده‌ها را از بین برده و جدایی اتاق‌های والدین و فرزندان، میان محرمان خانه مرز و جدایی انداخته است (مفیدی، ۱۳۹۵: ۲۱).
- از بین رفتن حریم و وجود اشراف و در نظر نگرفتن آن، حذف قسمت یا تمامی دیوار حیاط، عدم وجود فضاهای نیمه خصوصی و نیمه‌عمومی و حذف فضاهای بینابین، بلندسازی نامناسب و عدم نور و تهویه مناسب، ارتباط مستقیم با شهر از نمودهای مسکن معاصر است (فیاض انوش و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۳۲-۳۱۵).
- تبدیل شدن شهر سنتی به شهر مدرن باعث ایجاد یک

دگردیسی در معماری شد. احداث خیابان‌ها و میدان‌های جدید به نمای بیرونی ساختمان‌ها اهمیت بخشید (قبادیان، ۱۳۹۳: ۱۳۶). ■ با به کارگیری اصول و مفاهیم معماری مدرن توانستند با تجربیدی کردن پلان و نماها، بناها را به صورت یک شی مستقل، صرفاً با بررسی عملکرد، روابط مفاهیم و عناصر و از همه مهمتر جایگاه انسان به عنوان موجودی فیزیکی، طراحی نمایند (بانی مسعود، ۱۳۸۸: ۲۵۴).

- اتاق‌های خواب رو به جنوب و دارای بالکن‌ها و تراس‌های قابل استفاده، قرار دادن فضای هال که به جای نشیمن طراحی شده است و مستقیماً در ارتباط با آشپزخانه و از طرف دیگر به ورودی اصلی مربوط می‌شود (همان، ص ۲۷۰).
- عدم وجود سلسله‌مراتب فضایی و ارتباط مستقیم بیرون با درون یکی از ویژگی‌های بارز در خانه‌های مدرن است (منتظر، ۱۳۹۳: ۱۶۶).

تحلیل و بحث

دسته‌بندی آثار شایگان از نظر محتوای فکری

آثار شایگان به دسته‌های زیر قابل تقسیم است: ۱. تفکر هندشناسی (ایران شرق) منعکس شده در کتاب‌های «بت‌های ذهنی و خاطره ازلی»، «بینش اساطیری»، «ادیان و مکتب‌های فلسفی هند»، «روح ایران» و ۲. تفکر شایگان متقدم (ایران اسلامی) منعکس شده در کتاب‌های «افسون‌زدایی جدید»، «آیین هند و عرفان اسلامی» و ۳. تفکر میانه «هانری کربن: آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی» و ۴. تفکر متاخر، «در جستجوی فضاهای گمشده»، «فانوس جادویی زمان»، «آمیزش افق‌ها». در ادامه اهم کتبی که در تحلیل محتوا آثار شایگان درباره پژوهش تحلیل شده‌اند، اشاره شده است.

بت‌های ذهنی و خاطره ازلی	اشاره به مفهوم فرهنگ اصیل در تقابل‌های فرهنگی و چالش‌ها
زیر آسمان‌های جهان	جهان در آستانه مدرن و فرهنگ زیستی بشر تاریخی
ادیان و مکتب‌های فلسفی هند	اشاره به ادیان و فرقه‌های عقیدتی در شبه قاره هندوستان
آیین هند و عرفان اسلامی	قیاس و تحلیلی هند و آیین‌های آن با عرفان اسلام
افسون‌زدایی جدید	افسون‌زدایی فرهنگی، چهل تکیگی و شیزوفرنیک ناشی از آن
در جستجوی فضاهای گمشده	مجموعه مقالات درباره هنر و معماری شرق در برابر غرب
آسیا در برابر غرب	روابط فرهنگی و چالش‌های تعامل تقابل شرق و غرب
روح ایران	هویت ملی و بومی و نکاتی در بازتعریف فرهنگی و روح ایران
آمیزش افق‌ها	فرهنگ، تعامل، تقابل و چالش‌های ارتباط‌های ناهمگون فرهنگی

جدول ۲. آثار مکتوب شایگان و مفهوم روایی آن؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

الف- بحران هویت

مسئله اصلی شایگان، بحران هویت (نبود اصالت ریشه‌ای) بوده است. این بحران در پی نوعی حمله تفکر جدید به تمدن‌های سمنی عنوان شده است و تاجایی پیش رفته است که به انحلال تمدن‌ها نیز رسیده است (شایگان، ۱۳۷۱: ۲۳۱). بحران هویت و توجه به شناخت فرهنگ‌ها در بسیاری از آثار وی همچون «آسیا در برابر غرب» بحران هویت مطرح شده است. شایگان بحران هویت در هنر و معماری را به از بین رفتن ارزش تمثیلی و جایگزینی اعتبار کالایی دانسته است که فضاهایی شهری را تحت تأثیر قرارداده است (شایگان، ۱۳۹۲: ۱۰۲). در کشورهایی نظیر ایران مسئله هویت تاجایی پیشرفت کرده است که به تعبیر شایگان به اسکیزوفرنی فرهنگی منجر شده است.

ب- اسکیزوفرنی فرهنگی

شایگان شناخت واقعی غرب را یک امر لازم برای ایرانیان دانسته است. وی این شناخت را بسیار مهم و حیاتی می‌داند چرا که به نظر وی عدم شناخت خود فرهنگ غرب در حالت کنونی سبب شیفتگی بی‌پایه و اساس و حتی پرخاشگری ایرانیان نسبت به غرب شده است (اطهری، ۱۳۹۰: ۱۴۵). در واقع شایگان درصدد است که این مواجهه را به اسکیزوفرنی فرهنگی تعبیر کند که در دل دنیای مدرن سعی در زنده نگاه داشتن «فرهنگ» و «هویت بومی» دارد (شایگان، ۱۳۸۶ و ۱۳۸۹). همچنین شایگان در افسونزدگی جدید دو مفهوم:

۱. «مهاجر سیار» و

۲. «انسان جهش‌یافته» را پیش روی ما می‌گذارد که در آن انسان مهاجر گوی هر لحظه دل در گروی فرهنگ‌های مختلف دارد و انسان جهش‌یافته التقاطی از فرهنگ‌ها است. (شایگان، ۱۳۸۶: ۲۳).

ب- نگاه نو (مدرنیته) و نوگرایی

نگاه نوگرایان به جامعه نگاهی مکانیکی و تجربیدی است. وی اشاره می‌کند که انقلابی ایدئولوژی‌پرداز نگاه متحجر دارد. دارای آگاهی خودمحوربین است. در عبارات دیگری و به گونه‌ای متفاوت، شایگان اشاره می‌کند که جلال آل‌احمد خود نیز نمودار انسان جهش‌یافته است. بی‌آنکه نیازی به شناخت مسائل و مشکلات و همین‌طور امکانات و قابلیت‌های جامعه خود احساس نمایند، درصدد پیاده‌سازی دستاوردهای غرب در جامعه کاملاً سنتی می‌باشند. از نظر اینان جامعه‌ای که طالب توسعه است، می‌باید به همان راه برود که غرب رفته است. با این تصور که پیروی از الگوهای غربی در بلندمدت به دگرگونی محتوایی منجر می‌شود. انگار که تنها یک‌راه وجود دارد و آن ورود و تکرار فرایند توسعه

غربی است (شایگان، ۱۳۸۹: ۶۷).

ت- تفکر انسان مدرن

در این گرایش بجای پیوستگی، نوعی انقطاع از فرهنگ و هویت به چشم می‌خورد. از این‌رو، می‌توان گفت که تفکر اجتماعی آنها در ارتباط با عمل اجتماعی نیست: ۱. به تعبیر نیلوفر گوله (۱۳۷۳) در نحوه درک و برداشت روشنفکران از واقعیات اجتماعی و فرهنگی نوعی «شکاف شیزوفرنیکی»^۲ وجود دارد. و ۲. کاتوزیان (۱۳۶۶) در نقد این رویکرد فکری می‌نویسد: این قضیه دو رو دارد: نخست، نگرش جهان‌شمول و مکانیکی نسبت به علوم جدید، که بخودی خود با جستجوی ویژگی‌های اجتماعی و تاریخی کشورهای درحال توسعه که با یاری روش علمی و ارزش‌های مترقی می‌تواند به تحلیل ثمربخش مسائل مربوط و ارائه راه‌حل‌های مناسب بیانجامد، منافات دارد. دوم نادیده انگاشتن ارزش‌ها، تکنیک‌ها، نهادها و زمینه‌های تاریخی جوامع در حال توسعه، مولد نتایجی نامربوط است- همانند آزمونهای آزمایشگاهی که بر پایه فرضیات نادرستی انجام گرفته باشد.

ث- عقب‌ماندگی از غرب

در این مورد وی به: ۱. معیارهای اقتصادی؛ ۲. آلودگی به عواقب تاریخ غرب؛ ۳. عدم آگاهی؛ ۴. عدم انتخاب و ۵. عدم تجربه مدرنیته اشاره می‌کند. او معتقد است، عقب‌ماندگی کشورهای آسیایی از جمله ایران، نسبت به پیشرفتی خاص نیست زیرا در بازی گردش عالم نه پیش هست و نه پس. ما نسبت به تاریخ عقب مانده‌ایم، یعنی تاریخ غرب و این تاریخ نیز حکم جریانی را دارد که تحت قوه محرک نامعلومی که روزگاری مشیت الهی شمرده می‌شد و اینک عقب‌ماندگی. خوب است یا بد، این بستگی به برداشتی است که از تاریخ تفکر غرب داریم (شایگان، ۱۳۸۹: ۱۷۷).

ج- مدرنیته سیاسی

در جهان غرب به‌عنوان نهاد خود بنیاد سیاسی آن چه توده‌های غربی را حفظ می‌کند، حکومت قانون، اصل مسئولیت مدنی، اصل آزادی و حقوق فردی است که حکم الفاظ تهی را ندارند، بلکه پیروزی‌های پی در پی است که غرب طی چهارصد سال کوشش مبارزه و تحول به عرق جبین بدست آورده است (اطهری، ۱۳۹۰: ۱۶۷).

چ- اندیشه ایران فرهنگی

«ایران فرهنگی» عدم تحدید ایران به مرزهای سیاسی است. این عبارت می‌تواند وحدت بخش کشورهای منطقه و همچنین توجه به فرهنگ‌ها و اندیشه‌ها در ورای مرزبندی‌ها باشد. ایران

1. Niluefer Goele

2. Schizophrenia

اصالت در میان اندیشمندان بسیاری مطرح شد. این مسئله همواره با پرسش از چیستی هویت همراه بوده است. بر اساس تفسیر داریوش شایگان از هویت ایرانی سه مولفه تفکر، زبان و هنر تجلی‌گانه آن در طی تاریخ بوده است. معماری نیز به مثابه هنر و تجلی‌گانه هویت ایرانی در شرایط فکری پس از دوران مدرن با مواجهه با فرهنگ ستیزه‌جوی غربی رو به رو بوده است. معماری معاصر ایران نیز به خصوص در بافت‌ها و شهرهای تاریخی به همین سبب دچار بحران‌های متعددی شده است. اما برای برون رفت از این بحران‌ها نوع نگاه به مسئله هویت و اصالت می‌تواند چاره‌ساز باشد.

مفهوم هویت‌های مرزی که در واقع عرصه اختلاط و تلاقی هویت‌ها در عصر جهانی‌شدن هستند در پی ارتباط هویت‌های لاتین، آسیایی و انگلوساکسون در بستر مکان‌های مختلف سبب به وجود آمدن معماری متفاوتی شده است. این وضعیت مصداق اصیل نبودن یا بی‌هویت‌ی نیست بلکه نوعی صلح با وضعیت موجود است. چرا که همانند یک فرش چهل تکه از کنار هم قرارگرفتن بناها در بافت‌های شهری در ضمن حفظ شخصیت هر بنا می‌توان بافت‌های شهری را با هویتی جدید قلمداد کرد. در این بین هم خود بناها در تقابل با سنت و اصالت ایرانی و به تبعیت از رفتار کاربران به نوعی از هاضمه ایرانی عبور کرده است و هم بافت‌های شهری بدین ترتیب دگرگون شده است.

بدین ترتیب برای حفظ هویت معماری تقلید از گذشته کافی نیست چرا که صور تقلیدی بدون توجه به خاطره ازلی (حاصل از تفکر و تذکر در معماری) صرفاً برانگیختن تصنعی گذشته است. این نگاه به نوعی سنت‌گرایی کهنه پرستانه در معماری بدل خواهد شد که از مضامین اصیل خالی است. در حالیکه خود سنت یک زایش دوباره در زمان حال است چنین نگاهی نمی‌تواند همسو با فضای ذهنی (ازلی و اساطیری) ایرانیان باشد و به همین دلیل نمی‌تواند معماری اصیل قلمداد شود.

با توجه به نگرش شایگان درباره افسون‌زدگی جدیدی که در هنر و معماری و البته فرهنگ رویداده است می‌توان اشاره داشت که:

• سرایت مدرنیته به جوامع سنتی با وجود غیرقابل انکار بودن با خود پیامدهای ناخواسته‌ای به همراه داشته که به سرعت بر پیکره لطیف اصالت و سنت‌های ایرانی (خاصه در فرهنگ و معماری) اثر کرده و مهم‌ترین دستاورد آن برای جوامع سنتی بحران سنت در مواجهه با مدرنیته بود.

• گفتگوی معماری ایران با معماری معاصر غرب یا معماران با یکدیگر با عطف توجه به بنیادهای معرفتی ایرانی می‌تواند سبب بهره‌گیری از تجارب غرب و در عین حال حفظ یا به وجود آمدن هویتی جدید و در عین حال اصیل شود.

• هویت چهل تکه و تفکر سیار سبب تغییر و تحول هویت

فرهنگی در اندیشه شایگان متنزل در هنر و زبان و تفکر ایرانی است (فرخی، ۱۳۹۶: ۸۹). همانطور که در گذشته نیز روابط میان فرهنگ ایرانی با تمدن‌های بزرگ یونان و چین مشهود است می‌توان با تأکید و یادآوری این نکته به روابط امروزی ایران با دیگر کشورها و فرهنگ‌ها توجهی دوباره داشت. از این رو است که ایران به نظر شایگان همیشه یک امپراطوری بوده است و برخلاف کشورهای غربی که بر اساس نژاد تشکیل شده‌اند، بر اساس فرهنگ مرزبندی می‌شود.

ح- خاطره قومی

خاطره قومی به سنت یک قوم تعلق دارد که جنبه جمعی دارد و چون ارتباط با امور اساطیری و ازلی دارد، خاطره ازلی را شکل می‌دهد (فرخی، ۱۳۹۶: ۸۹). این خاطره است که فرهنگ‌ها را از یکدیگر متمایز می‌کند و در ایران نیز این خاطره قومی بوده است که منشا اثر و شکل‌گیری فرهنگ ایرانی شده است. از آنجا که این خاطرات در مکان خاصی نیز روی می‌دهند، خود مکان نیز در همراهی مفاهیم زمانه و زمان جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند. به تعبیر شایگان اصفهان با توجه به خاطره قومی ایرانیان و بهشت خیالین ساخته شده است (شایگان، ۱۳۹۲: ۱۰۶).

خ- تفکر تکنیکی غرب

شایگان تفکر غرب را نقطه تلاقی ۴ نزول می‌داند: ۱. نزول از تفکر شهودی به تفکر تکنیکی، ۲. نزول از صور جوهری به مفهوم مکانیکی، ۳. نزول از جوهر روحانی به سوانق نفسانی، ۴. نزول از غایت اندیشی به تاریخ پرستی (فلسفی، ۱۳۸۹: ۱۴۳) و (شایگان، ۱۳۸۶: ۱۴۶).

د- مواجهه با غرب

در برابر حالت تهاجمی تفکر غربی که مدعی عینی و تجربی بودن و جوهرش همان تفکر تکنیکی است و دستاوردهای مادی عظیم، کارایی حیرت‌انگیز آن را تأیید می‌کند، دید شاعرانه ما از جهان ناهمخوان، شکننده، گذشته‌گرا و حتی برای بسیاری همچون ترمزی درکار پیشرفت به نظر می‌رسد (اطهری، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

ذ- هنر و معماری ایرانی

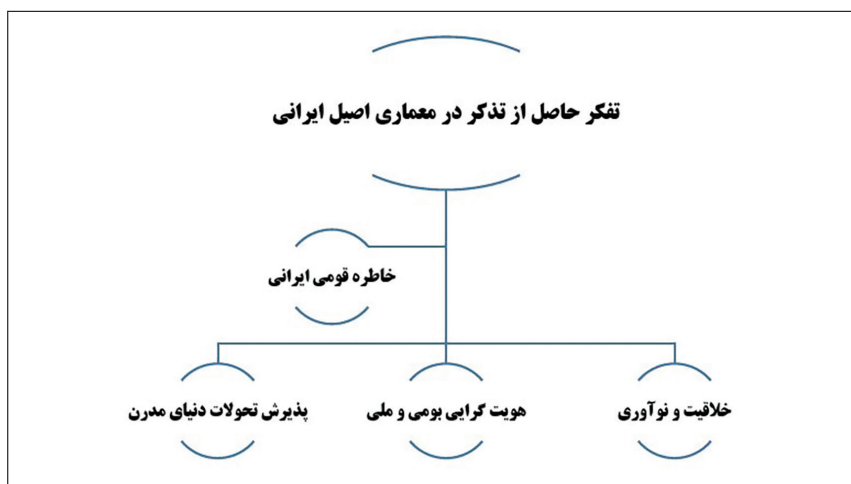
هنر در ایران برخلاف آنچه امروزه شاهد آن هستیم صرفاً یک اثر زیبایی‌شناسانه نیست. بلکه سرآغاز آن ریشه در تفکر ایرانیان نسبت به جهان پیرامون و همچنین مقصد نهایی انسان است؛ در برابر هنر انسان‌مدار غربی که به محسوسات توجه می‌کند، هنر ایرانی جلوه‌ای از تخیل خلاق است و جهان مظهر تجلیات فیض اقدس (شایگان، ۱۳۸۶: ۱۱۶). به این ترتیب اثر هنری نیز جایگاه خاصی هم از نظر اهمیت در بین ایرانیان و هم از نظر بازنمایی اندیشه ایرانی داشته است.

نتیجه‌گیری و جمع بندی

پس از سیطره تفکر مدرن بر کشورهایمانند ایران، مسئله

• در نهایت می‌توان با تأکید بر مصالحه بین سنت و مدرنیته یا عبور مدرنیته از تفکر سنتی وضعیت کنونی معماری معاصر ایران را در حالتی در میان نه مدرن به مفهوم کاملاً غربی و نه صرفاً تقلیدی از گذشته دانست.

انسان در مواجهه با جهان و البته مظاهر آن مانند هنر و معماری شده است. این تغییر و تحول وضعیت ناهمگون دیدگاه معماران و مخاطبان درباره اصالت معماری معاصر را به وجود آورده است.

نمودار ۲. مفهوم اصالت و هویت معماری معاصر ایران؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

پی‌نوشت

این نکته قابل ذکر است که اصلی بودن (یا واقعی بودن) نباید با شبیه بودن اشتباه شود؛ برای مثال ساختمان‌هایی جدید شبیه به ساختمان‌های قدیمی ساخته می‌شود اما از نظر اصالت، واقعی و اصیل تلقی نمی‌شوند (فیلدن، ۱۳۷۴: ۲۱).

منابع

از طریق نمادها و نشانه‌ها، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای) دانشگاه قشم، سال ششم، شماره ۴.

۱۲. سوفر، گیل (۱۳۷۵) **هیدگر، انسان‌گرایی و تفکیک/تخریب تاریخ**، ترجمه محمدسعید حنایی، فصلنامه ارغنون، ۱۱ و ۱۲، صص ۲۷۰-۲۸۹.

۱۳. شایگان، داریوش (۱۳۷۱) **بت‌های ذهنی و خاطره ازلی**، تهران، امیرکبیر.

۱۴. شایگان، داریوش (۱۳۷۴) **زیر آسمانهای جهان**، ترجمه نازی عظیمی، تهران، فروزان‌فر.

۱۵. شایگان، داریوش (۱۳۷۵) **ادبان و مکتب‌های فلسفی هند**، ترجمه محمود بهفروزی، تهران، امیرکبیر.

۱۶. شایگان، داریوش (۱۳۸۶) **افزون‌زدگی جدید**، ترجمه فاطمه ولیایی، تهران، فروزان‌فر.

۱۷. شایگان، داریوش (۱۳۸۶) **آسیا در برابر غرب**، تهران، امیرکبیر.

۱۸. شایگان، داریوش (۱۳۸۹) **آمیزش اقیانوسها**، ترجمه محمدمنصور هاشمی، تهران، فروزان‌فر.

۱۹. شایگان، داریوش (۱۳۸۹) **نشریه مهرنامه**، سال اول، شماره نهم.

۲۰. شایگان، داریوش (۱۳۹۲) **در جستجوی فضاهای گمشده**، تهران، فرزانه.

۲۱. علی‌الحسابی، مهران؛ کرانی، نعیمه (۱۳۹۲) **عوامل تأثیرگذار بر طراحی مسکن از گذشته تا آینده**، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱، ۳۶-۱۹.

۲۲. فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۷) **مدرنیته و مسکن (رویکردی مردم‌نگارانه به مفهوم خانه سبک زندگی روستایی و تحولات امروزی آن)**، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۱.

۲۳. فدایی‌نژاد، سمیه (۱۳۹۳) **واکاوی مولفه‌های بازشناخت اصالت در حفاظت میراث فرهنگی**، نشریه علمی - پژوهشی هنرهای زیبا، دوره ۱۹، شماره ۴، صص ۷۷-۸۶.

۲۴. فرخی، سوفیا (۱۳۹۶) **پروبلما تیک هویت ایرانی در اندیشه**

۱. احمدی، بابک (۱۳۷۳) **مدرنیته و اندیشه انتقادی**، چاپ دوم، تهران، مرکز.

۲. احمدی، بابک (۱۳۸۰) **معمای مدرنیته**، تهران، مرکز نشر.

۳. اطهری، اسدالله (۱۳۹۰) **هویت، توسعه و مدرنیته در اندیشه شایگان**، مطالعات میان فرهنگی، شماره ۱۴.

۴. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۱) **راه بی‌زمان ساختن**، ترجمه قیومی بیدهندی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

۵. انصاری، حمیدرضا (۱۳۸۵) **کثرت‌گرایی در معماری معاصر ایران**، فصلنامه معماری و شهرسازی، شماره ۸۴، صص ۳۰-۳۵.

۶. بانی مسعود، امیر (۱۳۸۸) **معماری معاصر ایران، در تکاپوی سنت و مدرنیته**، هنر معماری قرن، تهران.

۷. بهنام، جمشید (۱۳۷۵) **ایرانیان و اندیشه تجدد، تهران، فرزانه روز**.

۸. تیربند، مجید و دیگران (۱۳۹۵) **نقش پارک‌های کودک در هویت بخشی اجتماعی**؛ فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای) دانشگاه قشم، سال ششم، شماره ۲.

۹. جابری مقدم، مرتضی هادی (۱۳۸۴) **شهر و مدرنیته**، تهران، فرهنگستان هنر.

۱۰. حجت، مهدی (۱۳۸۰) **میراث فرهنگی در ایران سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی**، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.

۱۱. دارابی، حسین و علیرضا عبدالله زاده (۱۳۹۵) **ارتقا هویت روستاها**

- and Place Memory, JEP, p. 54.
46. Mitchell, Nora J, (2008) Considering the Authenticity of Cultural Landscapes, APT Bulletin, Vol. 39, No. 2/3 (2008), pp. 25-31
 47. Relph, Edward, (1976) Place and place iessness, pion limited, London, p. 45.
 48. Shayegan, Daryush (1997) "Cultural Schizophrenia, Islamic Societies Confronting the West", USA, Syracuse University Press.
 49. Stovel, H. (2007) Effective use of authenticity and integrity as world heritage qualifying conditions. City & Time 2 (3), pp. 21-36.
 50. Tajfel, John. (1999) Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-categorization Theories. Oxford, Blackwell Publications.
 51. Turner, J. H. (1998) The Structure of Sociological Theory, Sixth Edition. New York, Wads Worth Publishing Company.
 52. Twigger, R. &Uzzell, D. (1996) Place and Identity processes, journal of Environmental Psychology, p. 220.
 53. Zancheti, S. M. , Flaviana, L. P. (2009) Rosaneconserving the authentic, essays in honour of Jukka Jokilehto (163-168), ICCROM Conservation Studies, and International Center for the study of preservation and Restoration of Cultural Property

۴. **داریوش شایگان، جامعه پژوهی فرهنگی**، سال هشتم، شماره ۴. ۲۵. فیاض انوش، ابوالحسن؛ سنایی راد، عباسعلی (۱۳۸۷). **شاخصه‌های کالبدی و فرهنگ خانه در منابع اسلامی**، مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان، ۳۱۵-۳۲۲.
۲۶. فیلدن، برنالد (۱۳۷۴) **راهنمای مدیریت برای محوطه میراث جهانی**، ترجمه حناچی، پیروز، تهران، دانشگاه تهران.
۲۷. قبادیان، وحید (۱۳۹۳) **مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب**، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۸. قزلسفلی، محمدتقی (۱۳۸۹) **ایران فرهنگی در اندیشه داریوش شایگان**، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال پنجم، شماره ۴.
۲۹. قوام، سیدعبدالعلی (۱۳۷۴) **نقد نظریه‌های نوسازی و توسعه سیاسی**، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۳۰. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۱) **معماری و راز جاودانگی، ترجمه قیومی بید هندی**، مهرداد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۳۱. کوزر، لوئیس روزنبرگ برنارد (۱۳۸۰) **نظریه های بنیادی جامعه شناسی**، ت، فرهنگ ارشادتهران.
۳۲. لطفی، سهند (۱۳۸۶) **پژوهشی درباره دگردیسی و پایداری در مرمت شهری**، هنرهای زیبا، شماره ۳۱.
۳۳. مفیدی، سیدمجید و حدیثه کامران کسمایی و محمدرضا مفیدی (۱۳۹۵) **مسکن اجتماعی تبلور هویت**، فرهنگ و پایداری، تهران مؤسسه علم معمار.
۳۴. منتظر، مریم (۱۳۹۳) **بررسی تأثیرات دوره گذر از سنت به مدرن (نوگرایی) در شکل‌گیری معماری مسکونی شیراز و تزیینات وابسته به آن (دوره پهلوی دوم)**، پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری شیراز.
۳۵. مهدوی‌نژاد، محمد جواد؛ منصورى محمود، پریناز (۱۳۹۴) **ورود جریانهای نوگرا به معماری معاصر ایران**، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، صص ۱۹-۳۰.
۳۶. نژاد ابراهیمی، احد (۱۳۹۱) **رساله دکتری معماری دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی دکتر محمدرضا پورجعفر و مشاوره دکتر مجتبی انصاری**.
۳۷. نوری کرمانی، علی و کبری طاهری (۱۳۹۸) **بررسی نقش عوامل هویت بخش در سکونتگاه شهر ساوه**، فصلنامه جغرافیا (برنامه-ریزی منطقه‌ای) دانشگاه قشم، سال نهم، شماره ۳.
۳۸. واترز، مالکوم (۱۳۸۱) **مدرنیته، مفاهیم انتقادی جامعه سنتی و جامعه مدرن**، ترجمه منصور انصاری، هربرت اسپنسر و دیگران، نقش جهان.
۳۹. هاروی، دیوید (۱۳۹۳) **پاریس، پایتخت مدرنیته**، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران، پژوهش.
۴۰. هودشتیان، عطاء (۱۳۸۰) **مدرنیته، جهانی شدن و ایران**، تهران چاپخش.

41. Al-Azmeh, Aziz (1993) *Islams and Modernities*, London.
42. Benjamin, Walter (2002) "The Arcade Project", Translated by oward Eiland and Kevin McLaughlin, London, Belknap Press.
43. Feilden Bernard (2003) *conservation historic building*, third edition, Architectural Press, ISBN 0-7506-5863-0
44. Jokilehto, J. (2007) *Conservation concepts*. Conservation of ruins, 3-9.
45. Lewika, M., (2008), *Place Attachment, Place Identity*